

MALNOMS COL·LECTIUS I DITES POPULARS DELS POBLES DEL PLA DE MALLORCA

Maria Magdalena Rubí Sastre

INTRODUCCIÓ

Manuel Sanchis Guarner, en un dels seus estudis, assenyala que una de les manifestacions de l'etnocentrisme, que és present en totes les societats, és el menyspreu envers alguna localitat pròxima.⁴²

Normalment aquesta antipatia, fruit de rivalitats o ressentiments motivats per algun fet determinat, és expressada oralment a través d'una sèrie de fórmules que fan al·lusió a alguna particularitat estereotipada dels habitants del poble veí, moltes vegades amb un caràcter satíric i despectiu.

Entre aquestes fórmules es troben, d'una banda, els malnoms col·lectius, és a dir, aquells renoms que s'apliquen de forma generalista a tots els habitants d'un poble i que, en contextos de burla, vénen a substituir el seu gentilici. I d'altra banda, les dites populars que contenen un topònim, el qual utilitzen per indicar una característica, normalment negativa, dels habitants d'aquell lloc concret.

El present estudi pretén fixar aquest tipus de patrimoni immaterial, centrant-se en el cas concret dels pobles que conformen la comarca del Pla de Mallorca. Els habitants d'aquests pobles, al llarg del temps, han anat generant un ric patrimoni d'aquestes característiques, que és, en definitiva, un reflex de les relacions socials pretèrites que existien entre els habitants dels diferents pobles del Pla i mostra clarament la concepció que tenien els uns dels altres.

Però aquest patrimoni, paral·lelament als canvis socials, va canviant i en molts de casos es perd. Per tant, per evitar que caigui en l'oblit, aquí es presenten els resultats obtinguts arran d'una primera aproximació al tema.

ELS MALNOMS COL·LECTIUS I LES DITES POPULARS DELS POBLES DEL PLA DE MALLORCA

Algaida, Ariany i Costitx

El renom col·lectiu que reben tant els algaidins com els arianyers i els costitxers és el de *panxes roges*.⁴³ Sembla que això prové del fet que la terra d'aquests municipis és, en la seva

42 SANCHIS GUARNER, M. (1982): *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*. València: Eliseu Climent.

43 Recollit a Algaida, Ariany i Costitx.

major part, molt vermella, fet que provoca que els animals, quan s'hi ajeuen, quedin amb la panxa vermella.

Segurament era una manera de riure's dels naturals d'aquests municipis, ja que així eren identificats amb animals.

Lloret de Vistalegre

Temps enrere, el mitjà principal de subsistència dels pobladors de Lloret de Vistalegre era majoritàriament l'aviram, centrat sobretot en els indiots. D'aquí el renom que reben: *indioters*.⁴⁴

Al *Cançoner popular de Mallorca*, que constitueix una rica font per extreure malnoms, també hi trobam una altra malnominació que feria referència a aquesta fama dels de Lloret, *cocouers*:

*A Llorito cocouers,
n'hi ha un a cada passa;
és un art que no fa vasa,
però treu molts doblers.*⁴⁵

D'altra banda, els naturals de Lloret de Vistalegre també han estat considerats, temps enrere, gent pobra d'esperit, d'aquí ve la següent dita, que era brindada quan algú feia gala de ser curt d'enteniment:

*Pareixes de Llorito.*⁴⁶

Llubí

El malnom dels llubiners, com els de Lloret de Vistalegre, també té a veure amb la producció que ha caracteritzat el municipi. En aquest cas, com que Llubí ha estat tradicionalment un lloc dedicat al cultiu de tapereres, als seus habitants se'ls coneix com *taperers o taperots*.⁴⁷

Maria de la Salut

Els mariandos són anomenats popularment *talecons*.⁴⁸ Sembla que la raó és que antigament els acusaven que, quan anaven a Santa Margalida, agafaven el que volien sense permís i s'ho ficaven dins la taleca.

Segurament junt als montuïrers, els mariandos han estat el poble del Pla que s'ha considerat més conflictiu. Les malifetes dels de Maria de la Salut eren tan sonades que fins i tot varen donar lloc a una sèrie d'expressions i dites:

44 Recollit a Sant Joan.

45 GINARD BAUÇÀ, Rafel (1966): *Cançoner popular de Mallorca*, vol II. Palma: Ed. Moll. Pàg. 62.

46 Recollit a Lloret de Vistalegre.

47 Recollit a Llubí.

48 Recollit a Maria de la Salut.

Pareix de Maria,⁴⁹ que s'aplicava a algú que li agradava fer malifetes.

Putada de marier o *Han fet putades de marier*,⁵⁰ això es deia quan algú havia fet una gran malifeta, que es podia comparar a les que solien fer els de Maria de la Salut.

Tal devia ser el caràcter general dels mariandos que fins i tot entre ells mateixos hi havia picabaralles. Sembla que l'expressió *Acabar com la processó de Maria* provindria del fet que antigament entre els assistents a tals processons es produïen alguns avalots.⁵¹

De totes formes, pareix que, tot i ser uns grans avalotadors, en el fons devien ser covards, perquè mai no actuaven tots sols. En al·lusió a aquesta característica s'ha recollit l'expressió següent:

*Ets tan valent com un de Maria, que per barallar-se han de ser vint.*⁵²

Montuïri

Montuïri també és un dels pobles del Pla on la gent té més fama d'avalotadors. Així, si en els altres pobles es veu que les rivalitats se centren en un o dos veïnats, Montuïri ha tingut rivalitats fortes amb tots els seus veïns, i tots coincideixen que la causa és el caràcter dels seus habitants masculins, els quals es passejaven de poble en poble creant conflictes.

Tal vegada amb els que tenien una rivalitat més forta era amb els de Porreres. El xoc de caràcters entre els habitants dels dos municipis per ventura és la causa d'aquesta rivalitat. Els de Montuïri veuen els porrerencs com a gent molt pinxa, d'aquí que un dels renoms que els apliquen és el d'*andalusos*.⁵³ Per la seva part, els de Porreres veuen els montuïrers com a gent molt avalotadora, fins al punt de considerar-los quasi salvatges. D'aquí probablement el malnom d'*indios*.⁵⁴

També els de Porreres els anomenen *cabileños*.⁵⁵ *Cabileño* és en realitat el gentilici, en castellà, dels naturals de la Cabília, una regió muntanyosa situada al nord d'Algèria. Potser aquest renom va ser atribuït per analogia, ja que recordem que el poble de Montuïri, situat sobre un turó, és conegut per les seves empinades costes.

Per la seva part, els habitants de Lloret de Vistalegre, els anomenen *camana*,⁵⁶ en al·lusió a la seva particular forma de pronunciar la paraula «que».

Petra

En aquest cas les fonts orals consultades durant la recerca de dades no han pogut informar sobre els possibles malnoms que puguin rebre els petrers.

49 Recollit a Ariany.

50 Recollit a Ariany. Tot i que el gentilici correcte seria «mariando», la dita va ser recollida així, per tant s'ha volgut deixar transcrita tal com va ser dita per les fonts orals.

51 Recollit a Maria de la Salut.

52 Recollida a Santa Margalida.

53 Recollit a Montuïri.

54 Recollit a Porreres i Montuïri.

55 Recollit a Porreres.

56 Recollit a Lloret de Vistalegre.

Això sí, al *Cançoner popular de Mallorca* se n'ha localitzat un: *taconers*. El problema és que no s'ha pogut establir la causa exacta d'aquest renom.

*A Ariany, arianyers,
i a Maria, mariandos;
a Sant Joan són es marxandos
i a Petra es taconers.*⁵⁷

Porreres

Com ja s'ha apuntat abans, els homes de Porreres han tengut la fama de ser molt pinxos, el que explicaria que els de Montuïri els diguessin *andalusos*.

Signe d'aquesta característica dels porrerencs és el fet que antigament als pobles només duien barbó o mostatxos els homes de classe social més privilegiada, ja que era considerat un signe de distinció. A Porreres, però, tots solien dur-ne. La següent cançó fa referència a això. I hi podem trobar un altre malnom aplicat als homes porrerencs: *barbatxos*.

*A Porreres són barbatxos;
ja ho diuen es ciutadans,
i ne volen cremar un quants
d'aqueixs qui duen mostatxos.*⁵⁸

Per la seva part, les dones de Porreres han tengut la fama de ser dones fortes i fermes; fruit d'aquesta concepció que es tenia de les dones d'aquest poble hi ha aquesta dita:

*A Porreres ni dones ni someres.*⁵⁹

Una altra dita fa al·lusió a una altra característica dels habitants de Porreres, que segons informen són molt bravejadors. Així, quan algú braveja molt, se li sol dir:

*Pareix de Porreres.*⁶⁰

Però dels porrerencs destaca la fama de xuetes que tenen. I això ho demostra bé tota la sèrie de malnoms que els donen en referència a aquesta fama: *xuetes, jueus, judios* i *caifasins*.⁶¹ Aquest darrer malnom prové de Caifàs, un dels sacerdots jueus que col·laborà en la conspiració que dugué Crist a la creu.

A continuació es reproduïx una cançó que parla d'aquesta reputació dels porrerencs:

*A Porreres són xuetes,
jo no ho han de demanar,
barataren el Sant Crist,
per un poal de figues seques.*⁶²

⁵⁷ GINARD BAUÇÀ, R., *op. cit.*, pàg. 70.

⁵⁸ GINARD BAUÇÀ, R., *op. cit.*, pàg. 75.

⁵⁹ Recollit a Porreres.

⁶⁰ Recollit a Montuïri.

⁶¹ Recollits a Porreres.

⁶² Recollida a Montuïri.

Sant Joan

A Sant Joan són *peus amples*. Sembla que el malnom original és aquest, però durant la recerca també s'han pogut registrar altres renoms que pareixen derivar-se d'aquest: *peus grossos* i *peus plans*.

Hi ha una curiosa llegenda que explicaria la causa d'aquest renom. Conten que quan Déu creà sant Joan, el va voler posar dret quan el fang amb què l'havia fet encara no era del tot eixut, així que amb el pes del cos els peus se li feren amples.⁶³

El pare Ginard recull dues cançons que contenen el malnom dels santjoaners:

*A Sant Joan són peus-amples,
ja no ho han de demanar;
tenen es cap de gorà,
sa coa enmig de ses anques.*⁶⁴

*A Sant joan són peus-amples
i a Petra qualcun n'hi ha:
si jo havia d'empeltar,
no hi aniria a cercar branques.*⁶⁵

D'aquí que quan una persona tenia els peus molt amples o grossos la gent li deia:
*Pareix de Sant Joan, podrà dormir de dret.*⁶⁶

Per altra banda, a les dones santjoaneres, els de Montuïri els deien *mostatxudes*.⁶⁷

Sencelles

Amb Sencelles ha passat el mateix que en el cas de Petra, les fonts orals no han pogut informar sobre la malnominació col·lectiva que reben els seus naturals, però una vegada més, l'obra del pare Ginard ha servit per conèixer-la: als sencellers els diuen *cap de moro*.

*A Sencelles cap de moro,
ja no ho han de demanar:
anant a un combregar
robaren figues de moro.*⁶⁸

Sineu

Les relacions de Sineu amb els altres pobles de la comarca han estat històricament molt fortes. S'ha de tenir en compte que Sineu, un dels pobles més importants de Mallorca, va tenir

⁶³ Història recollida a Sant Joan.

⁶⁴ GINARD BAUÇÀ, R., *op. cit.*, pàg. 79.

⁶⁵ GINARD BAUÇÀ, R., *op. cit.*, pàg. 71.

⁶⁶ Recollit a Maria de la Salut i a Petra.

⁶⁷ Recollit a Montuïri.

⁶⁸ GINARD BAUÇÀ, R., *op. cit.*, pàg. 82.

durant molt de temps la capitalitat del Pla de Mallorca, per tant, la gent dels pobles de la zona havia d'acudir allà per pagar els tributs. D'aquí un poc la mala fama que ha tengut Sineu, i segurament d'aquí ve la dita *Me cago en Sineu*.⁶⁹

D'altra banda, els habitants de Sineu han tengut la fama de ser gent presumida i egocèntrica. Només basta atendre la dita *A Sineu, veuen el gep dels altres, però no veuen el seu*.⁷⁰

Algunes cançons arplegades pel pare Rafel Ginard fan al·lusió directa a aquesta dita:

*Jo me'n vaig anar a Sineu
per cobrir ses meves faltes.
vaig afinar es gep dets altres
i no em vaig afinar es meu.*⁷¹

*No vulguis esser, fieta,
de sa vila de Sineu,
que veuen es gep dets altres
i no se veuen es seu.*⁷²

Durant la recerca s'ha trobat una altra dita que conté el topònim Sineu: *Ja hem fet Sineu*.⁷³ Les fonts orals consultades així l'han dita. Però s'ha trobat documentada una altra dita molt semblant: *Ja està fet Sineu*. Aquesta darrera sorgeix en un context històric de desencís quan, a mitjan segle XVII, es declara la pesta a Sineu. Tal va ser la força que agafà la pesta al poble que la gent pensava que seria la fi de Sineu.⁷⁴ Una expressió apareguda en una de les sessions dels jurats, així ho demostra: *Ja està fet Sineu, no ens escapam*.⁷⁵

Sembla que popularment l'expressió anterior de *Ja està fet Sineu* ha derivat en *Ja hem fet Sineu*. Mancaria precisar exactament en quin context és dita, ja que les fonts orals consultades no ho han sabut.

De Sineu no s'ha pogut trobar cap renom col·lectiu que es pugui aplicar a tots els habitants. El que sí s'ha recollit són els malnoms amb els quals es coneixien popularment els dos bàndols polítics de principi del segle XX.⁷⁶ Per una banda, hi havia els *fogoneus*, els liberals, i per altra banda, els *pellosos*, els conservadors.

El renom de *fogoneus* fa referència a una varietat de raïm, i els liberals van rebre aquest

69 Recollit a Sant Joan i a Sineu.

70 Recollit a Sant Joan.

71 GINARD BAUÇA, R., *Op. cit.*, pàg. 84.

72 GINARD BAUÇA, R., *op. cit.*, pàg. 84.

73 Recollit a Petra i a Sineu.

74 MULET, B.; ROSSELLÓ, R.; SALOM, J. (2001): *Ja està fet Sineu. Segle XVII*. Sineu: Ajuntament de Sineu. Pàg. 17.

75 Citat a *Idem*. Pàg. 251.

76 Recollits a Lloret de Vistalegre.

malnom perquè el líder d'aquesta formació es dedicava a fer vi, mentre que els conservadors es deien *pellosos* perquè el seu líder tenia una agrupació de ximbombes, i com que un dels materials que s'usa per fer-les és la pell d'un animal, d'aquí el malnom.

Vilafranca

Tradicionalment, els habitants de Vilafranca han estat considerats de molt baixa categoria social.⁷⁷ En certa manera aquesta concepció té un fonament històric, ja que s'ha de tenir en compte que l'origen del nucli de població actual és de 1620, quan el senyor de la possessió de Sant Martí volgué fixar els seus treballadors en un lloc concret. Per tant, els habitants d'aquest nucli eren tots gent molt humil.

En relació amb això, també s'ha d'assenyalar que, per proximitat, molts de vilafranquers treballaren a les possessions de Sant Joan, desenvolupant les tasques més modestes (missatges, porquers, figueralers...),⁷⁸ fet que va incrementar aquesta concepció que es tenia dels habitants de Vilafranca, sobretot per part dels santjoaners.

D'aquí que als vilafranquers se'ls conegués pel malnom d'*ases*.⁷⁹ Aquest animal ha estat considerat tradicionalment com a símbol d'humilitat, per tant, els santjoaners, que en èpoques passades econòmicament eren lleugerament superiors, en to despectiu anomenaven així els vilafranquers, fent referència a la seva baixa categoria social.

Referent al renom d'*ases*, tenim una sèrie de cançons bastant explícites en aquest sentit:

*En veure vilafranquer
que pas per davant sa casa,
trauré sa cadena a s'ase
i a ell la hi posaré.⁸⁰*

*Una formiga i un gri
s'han fet escolans de Randa
i un ase de Vilafranca
les ensenya a llegir.⁸¹*

A Sant Joan també s'ha recollit un altre renom col·lectiu aplicat als naturals de Vilafranca: *costats d'argila*. Segons conten, el possible origen d'aquesta malnominació estaria en el fet que els vilafranquers sofrien molt de pleuritis, malaltia que consisteix en la inflamació de la pleura, la membrana que cobreix els pulmons, i que sol produir una abundant secreció de líquid. D'aquí, segurament, el renom esmentat.

⁷⁷ Informació recollida a Sant Joan.

⁷⁸ Informació recollida a Sant Joan.

⁷⁹ Recollit a Sant Joan.

⁸⁰ GINARD BAUÇÀ, R., *op. cit.*, pàg. 88.

⁸¹ Recollida a Sant Joan.

CONCLUSIONS

Conscient que encara queda molt per recollir en tots aquests aspectes, no només de cara a la resta de l'illa de Mallorca, sinó fins i tot dins el context mateix de la comarca del Pla (en aquest sentit només basta assenyalar que no ha estat possible extreure cap informació referent als habitants de Santa Eugènia), s'ha de fer constar que aquesta primera aproximació a la matèria ha servit per posar de manifest la importància que té aquest tipus de patrimoni, ja que esdevé un signe mitjançant el qual es poden descobrir les relacions socials que han existit entre els diferents pobles del Pla de Mallorca. I per tant, és interessant fixar-lo, estudiar-lo i, en definitiva, deixar constància que ha existit.

Finalment, voldria agrair als informants haver compartit els seus coneixements sobre el tema, ja que la seva ajuda ha estat essencial a l'hora de configurar aquesta recerca.

Malnoms col·lectius	
Poble	Malnom
Algaida	<i>Panxes roges</i>
Ariany	
Costitx	
Lloret de Vistalegre	<i>Indioters/Cocouers</i>
Llubí	<i>Taparers/Taparots</i>
Maria de la Salut	<i>Talecons</i>
Montuiri	<i>Indios/Cabileños/Camana</i>
Petra	<i>Taconers</i>
Porreres	<i>Andalusos/Barbatxos/Xuetes/Jueus/Caifasins</i>
Sant Joan	<i>Peus amples/Peus grossos/Peus plans/Mostatxudes</i>
Sencelles	<i>Cap de moro</i>
Sineu	<i>Pellosos/Fogoneus</i>
Vilafranca	<i>Ases/Costats d'argila</i>

Dites populars		
Poble	Fama/causes	Dita
Lloret de Vistalegre	Pobres d'esperit	<i>Pareixes de Llorito</i>

Maria de la Salut	Conflictius	<i>Pareixes de Maria</i>
		<i>Acabar com la processó de Maria</i>
		<i>Han fet putades de marier</i>
	Covards	<i>Ets tan valent com un de Maria, que per barallar-se han de ser vint</i>
Porreres	Dones fortes	<i>A Porreres, ni dones ni someres</i>
	Bravejadors	<i>Pareixes de Porreres</i>
Sant Joan	Malnom: peus amples	<i>Pareixes de Sant Joan, podràs dormir de dret</i>
Sineu	Presumits i egocèntrics	<i>A Sineu, veuen el gep dels altres però no veuen el seu</i>
	Dites relacionades amb fets historicosocials	<i>Ja està fet Sineu / Ja hem fet Sineu</i>
		<i>Me cago en Sineu</i>

BIBLIOGRAFIA

GINARD BAUÇÀ, R. (1966): *Cançoner popular de Mallorca*, vol II. Palma: Ed. Moll.

MULET, B.; ROSSELLÓ, R.; SALOM, J. (2001): *Ja està fet Sineu. Segle XVII*. Sineu: Ajuntament de Sineu.

SANCHIS GUARNER, M. (1982): *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*. València: Eliseu Climent.

FONTS ORALS

Andreu Ramis Puig-gròs, Antonia Bauçà Gayà, *Maiolina*, Antoni Mas Fornés, Antoni Sastre Gayà, *de sa Botigueta*, Bartomeu Gomila Puigserver, *des Pou*, Bernat Bauçà Riera, *Paulo*, Bernat Munar Riutort, *de cas Barber*, Catalina Bover Rosselló, *de can Bou de sa Parra*, Catalina Munar Ferragut, *de cas Cabrer*, Catalina Laura Font Bergas, Catalina Lluïsa Gayà Bauçà, Climent Picornell Bauçà, Cristòfol Pastor Bergas, *Perlito*, Francesca Florit Alomar, *de sa Rota*, Gabriel Bergas Mas, *Mancorer*, Gabriel Bover Sansó, *Racó*, Gabriel Florit Ferrer, *Sabateret*, Gabriel Mayol Jaume, *de can Bello*, Gabriel Ramis Campaner, *Racó*, Gaspar Valero Martí, Jaume Joan Salom, *de can Poalet*, Joan Alzamora Noguera, *Capità*, Joan Barceló Bauçà, Joan Horrach Pons, *de can Roca*, Joan Joy Vanrell, *de Son Suau*, Joan Mulet Cerdà, *de can Cerdà*, Joan Sastre Nicolau, *Estevet*, Joan Servera Molines, *de can Xaroc*, Llorenç Munar, *de s'Aigo*, Margalida Munar, Miquel Alois, Miquel Fasana Frontera, Miquel Florit Huguet, *de cas Sastre*, Miquel Jaume Horrach, *Coletó*, Miquel Jaume Mut, *Caragol*, Miquel Llinàs Llinàs, Miquel Mestre Sansó, *Barxo*, Miquel Monroig Mestre, *Roquet*, Miquel Tugores Riutort, *s'Electricista*, Nadal Alomar Torrens, *de sa Sínia*, Pere Alzamora Ramis, *Burgues*, Pep Alois, Petra Garí Nicolau, *de can Miquerillo*, Rosa Llteres Font, Santiago Jofre Ferragut, *de can Gall*, Sebastià Barceló Pastor, *Ballari*, Xisca Bonet Fiol.